

Буллинг: үнсіз қалу – мәселені шешпейді

I бөлім. Үнсіздіктің ар жағындағы жанайқай

«Таяқтың жарасы жазылады, тілдің жарасы жазылмайды». Қазақ халқының осы бір даналығы ғасырлар өтсе де өз құндылығын жоғалтқан жоқ. Адамның тәніне түскен жараның емі табылады, ал жүрекке түскен жараның жазылуы кейде жылдарға созылады. Кейде бір ауыз ауыр сөз адамның күлкісін өшіріп, өмірге деген сенімін әлсіретеді. Өкінішке қарай, дәл осындай жан жарасын салатын құбылыстың бірі – **буллинг**.

Қазіргі қоғам қарқынды дамып келеді. Ғылым мен технология күн сайын жаңа белестерді бағындыруда. Алайда адамзат өркениеті қаншалықты ілгерілесе де, адам мен адамның арасындағы мейірім, сыйластық пен құрмет жоғалмауы тиіс. Себебі өркениетті қоғамның өлшемі – биік ғимараттармен емес, адамдардың бір-біріне деген адамгершілік қарым-қатынасымен бағаланады.

Буллинг – жай ғана әзіл немесе балалардың ерегісі емес. Бұл – бір адамды әдейі қорлау, кемсіту, қорқыту немесе шеттету арқылы оның психологиялық және кейде физикалық жағдайына зиян келтіретін әрекет. Бүгінде бұл мәселе тек мектеп қабырғасымен шектелмейді. Әлеуметтік желілердің дамуына байланысты кибербуллинг те кең таралып, адамның жеке өміріне тәулік бойы әсер ететін қауіпке айналды.

Ұлы ойшыл Абай Құнанбайұлы:

«Адамзаттың бәрін сүй, бауырым деп» – деп адам баласын мейірімге, кешірімге және өзара құрметке шақырған. Егер әр адам осы сөздің мәнін жүрегімен түсінсе, буллинг сияқты қатыгез құбылыстардың тамыры әлдеқайда әлсірер еді.

Америкалық психолог Carl Rogers: *«Адамды шынайы тыңдау – оған көрсетілген ең үлкен құрмет»* деген. Буллингке ұшыраған балаға кейде ұзақ ақыл айтудың қажеті жоқ. Оған ең алдымен түсінетін, тыңдайтын және қолдайтын адам керек. Өкінішке қарай, көп жағдайда жәбірленуші үнсіз қалады, ал айналасындағылар оның үнсіздігін байқамайды. Сол үнсіздік уақыт өте келе жан жарасына айналады.

Қазақтың біртуар ақыны Мұқағали Мақатаев:

«Адам болу – арманым»,

– деп жырлаған еді. Адам болудың ең үлкен белгісі – өзгенің жүрегін жараламау, әлсізге қолдау көрсету және әділетсіздікке бейжай қарамау.

Буллингтің қоғам үшін маңызды мәселе екенін халықаралық зерттеулер де дәлелдейді. UNICEF деректеріне сәйкес, әлемде 13–15 жас аралығындағы оқушылардың елеулі

бөлігі соңғы бір ай ішінде кемінде бір рет буллингке ұшырағанын хабарлаған. Бұл буллингтің жекелеген мектептің емес, жаһандық мәселе екенін көрсетеді. ([UNICEF DATA](#))

Қазақстанда да бұл мәселеге ерекше назар аударылып келеді. UNICEF пен мемлекеттік органдар жүргізген зерттеулер мектеп оқушыларының едәуір бөлігі құрдастары тарапынан зорлық-зомбылықты немесе кемсітуді көргенін не оған куә болғанын көрсетеді. Мұндай жағдайлар баланың оқу үлгеріміне, психологиялық саулығына және болашақтағы өміріне кері әсер етеді. ([ЮНИСЕФ](#))

«**Жұмыла көтерген жүк жеңіл**» дейді халқымыз. Буллингпен күресу – тек мұғалімнің немесе ата-ананың міндеті емес. Бұл – оқушының, отбасының, мектептің және бүкіл қоғамның ортақ жауапкершілігі. Бір баланың көз жасына бейжай қарау – болашақтың тағдырына бейжай қараумен тең.

Менің ойымша, буллингтің ең қауіпті тұсы – қорлаудың өзі емес, оған қоғамның үнсіз қалуы. Себебі үнсіздік әділетсіздікті күшейтеді. Ал бір ауыз жылы сөз, бір сәттік қолдау немесе дер кезінде көрсетілген көмек бір адамның өмірін өзгертуі мүмкін.

Сондықтан буллинг туралы ашық айту – әлсіздік емес, керісінше батылдықтың белгісі. Себебі әрбір баланың қауіпсіз ортада білім алуға, өз ойын еркін айтуға және бақытты өмір сүруге құқығы бар. «**Жақсының жақсылығын айт, нұры тасысын**» дейді халқымыз. Ендеше, бір-бірімізге мейірім мен жанашырлық таныту арқылы ғана буллингтің алдын алып, болашақ ұрпаққа мейірімді қоғам қалыптастыра аламыз.

II бөлім. Буллингтің көлеңкесі: себептері, салдары және қоғам алдындағы жауапкершілік

Бір талды сындыру оңай, ал біріккен орманды құлату қиын. Дәл сол сияқты бір адамның жүрегіне салынған жара бүкіл қоғамның жарасына айналуы мүмкін. Буллинг – жеке адамның ғана мәселесі емес, ол қоғамның рухани ахуалын көрсететін маңызды көрсеткіштердің бірі. Егер мектепте бала өзін қауіпсіз сезінбесе, ертең қоғамда әділдік пен сенімнің қалыптасуы да қиын болады.

Буллингтің пайда болуына әртүрлі факторлар әсер етеді. Психологтардың пікірінше, бала көбіне агрессияны өзі көрген ортадан үйренеді. Отбасындағы ұрыс-керіс, дерекі қарым-қатынас, немқұрайдылық немесе зорлық-зомбылық баланың мінез-құлқына ықпал етуі мүмкін. Сонымен қатар құрдастарының қысымы, өзін өзгеден жоғары көрсетуге ұмтылу және әлеуметтік желілердің теріс ықпалы да буллингтің таралуына себеп болады.

Белгілі психолог **Альфред Адлер**: «*Өзін әлсіз сезінетін адам көбіне өз күшін өзгеге үстемдік көрсету арқылы дәлелдеуге тырысады*» деген. Бұл пікір буллингтің психологиялық астарын түсіндіреді. Көп жағдайда қорлаушының өзі де ішкі күйзелісті

бастан кешіреді немесе дұрыс тәрбие көрмеген болады. Бірақ бұл оның әрекетін ақтамайды.

Буллингтің ең ауыр салдары – жәбірленушінің психологиялық денсаулығына әсер етуі. Үнемі қорлық көрген бала өзіне деген сенімін жоғалтады, сабаққа қызығушылығы төмендейді, адамдармен қарым-қатынастан қашқақтай бастайды. Кейбір балалардың бойында үрей, мазасыздық және жалғыздық сезімі күшейеді. Сондықтан психологтар буллингті «үнсіз психологиялық зорлық» деп атайды.

Қазақ халқы: **«Бала – бауыр етің»** дейді. Әрбір бала құрметке, қауіпсіздікке және мейірімге лайық. Оның арманы мен болашағын біреудің келемеж сөзіне құрбан ету – үлкен қателік.

Бұл мәселенің өзектілігін халықаралық зерттеулер де дәлелдейді. UNICEF деректері бойынша, әлемнің көптеген елдерінде **13–15 жас аралығындағы оқушылардың едәуір бөлігі соңғы 30 күн ішінде кемінде бір рет буллингке ұшырағанын** айтқан. Бұл буллингтің бүкіл әлемге ортақ мәселе екенін көрсетеді. ([UNICEF DATA](#))

Қазақстандағы зерттеулер де алаңдатарлық жағдайды көрсетеді. UNICEF мәліметінше, елімізде **мектеп оқушыларының үштен екісіне жуығы құрдастары немесе мұғалімдер тарапынан зорлық-зомбылықты не кемсitudі көрген немесе соған куә болған**. Мамандар мұндай жағдайлардың баланың оқу үлгеріміне, психологиялық саулығына және болашақ өміріне кері әсер ететінін айтады. ([ЮНИСЕФ](#))

Өкінішке қарай, қазіргі таңда буллинг мектеп қабырғасымен ғана шектелмейді. Әлеуметтік желілердің кең таралуына байланысты **кибербуллинг** те көбейді. Экранның ар жағында жасырын отырған адам ауыр сөздің салдарын сезіне бермейді. Бірақ бір ғана қорлайтын пікір немесе жалған ақпарат баланың жан дүниесіне үлкен соққы болуы мүмкін.

Ұлы ақын **Мұқағали Мақатаев**:

«Бақыт деген – сенің бала күндерің»,

деп жырлаған. Расында да, балалық шақ – адамның өміріндегі ең жарқын кезең болуы тиіс. Егер сол кезең қорқыныш пен қорланумен өтсе, оның ізі адам өмірінде ұзақ сақталады.

Менің ойымша, буллингтің алдын алудың ең тиімді жолы – жазалау емес, тәрбиелеу. Әр балаға кішкентайынан мейірімділік, сыйластық, жауапкершілік және өзгеге жанашыр болу қасиеттерін үйрету қажет. Мектепте психологтардың жұмысы күшейтіліп, оқушылар өз мәселесін еркін айта алатын сенімді орта қалыптасуы керек. Сонымен қатар ата-аналар баласының көңіл күйіне бейжай қарамай, онымен жиі әңгімелесіп отырғаны маңызды.

«Жақсылық қылсаң – қайырымын өзің көресің» дейді халқымыз. Бүгін бір адамға қолдау көрсеткен бала ертең мейірімді азамат болып өседі. Ал өзгеге күлгеннің орнына қол ұшын созған қоғам ғана жарқын болашақ құра алады.

Буллингпен күресу – тек мектептің міндеті емес. Бұл – ата-ананың, ұстаздың, достың және тұтас қоғамның ортақ ісі. Себебі әрбір баланың күлкісі – елдің болашағы, ал әрбір баланың қауіпсіздігі – мемлекеттің абыройы.

III бөлім. Баланың көз жасы – қоғамның айнасы (Қорытынды)

«**Бала – болашағымыз**» деген сөзді біз жиі айтамыз. Алайда сол болашақтың жүрегіне бүгін қандай із қалдырып жатқанымыз туралы әрдайым ойлана бермейміз. Кейде бізге болмашы болып көрінген бір сөз немесе бір әрекет басқа адам үшін өмір бойы ұмытылмас жараға айналуы мүмкін. Сондықтан буллинг – тек мектептің мәселесі емес, ол бүкіл қоғамның адамгершілік деңгейін көрсететін айна.

Ұлы ойшыл **Абай Құнанбайұлы**:

«*Адамзаттың бәрін сүй, бауырым деп*» деген өсиет қалдырды. Бұл – тек көркем сөз емес, бүгінгі қоғамға арналған өмірлік қағида. Егер әрбір адам өзгені бауырындай көріп, сыйлай білсе, буллингтің де, қатыгездіктің де тамырына балта шабылар еді.

Ұлт ұстазы **Ахмет Байтұрсынұлы**:

«*Балам деген жұрт болмаса, жұртым дейтін бала қайдан шықсын?*» деген еді. Бұл сөздің мәні өте терең. Егер қоғам әр баланың қауіпсіздігіне, тәрбиесіне және бақытына жауапкершілікпен қараса, ертең сол балалар да еліне адал қызмет ететін азамат болып өседі.

Белгілі психолог **Абрахам Маслоу** адамның ең маңызды қажеттіліктерінің бірі – қауіпсіздік екенін айтқан. Бала өзін қауіпсіз сезінбейтін ортада оның білім алуы, армандауы және өз қабілетін дамытуы қиынға соғады. Сондықтан мектеп тек білім беретін орын ғана емес, әр оқушы өзін құрметтелген әрі қорғалған сезінетін мекен болуы тиіс.

Менің ойымша, буллингпен күрестің ең тиімді жолы – **мейірімге тәрбиелеу**. Заң бұзушылықты тоқтата алады, бірақ адамның жүрегіне мейірімді заң емес, тәрбие ұялатады. Әрбір ата-ана баласына өзгеге күлмеуді, әлсізді қорғамайынша күшті болудың мәні жоқ екенін үйретуі керек. Әрбір мұғалім оқушының бағасына ғана емес, оның көңіл күйіне де назар аударуы қажет. Ал әрбір оқушы досының үнсіздігін байқап, қажет кезде оған қолдау көрсете білуі тиіс.

«**Жақсының жақсылығын айт, нұры тасысын**», «**Жылы сөз – жанға қуат**» дейді халқымыз. Кейде бір ауыз жылы сөздің құдіреті жүздеген дәріден де күшті болады. Бір баланы қорлаудың орнына қолдау көрсету – оның өмірін өзгертуі мүмкін.

Қазіргі таңда Қазақстанда балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған жұмыстар жүргізіліп, мектептерде буллингтің алдын алу бағдарламалары енгізілуде. Бұл – қуантарлық қадам. Бірақ заң мен ережеден де маңыздысы – әр адамның санасы мен адамгершілігі. Өйткені буллинг қағаз жүзінде емес, адамдардың қарым-қатынасында тоқтайды.

Қорытындылай келе, **үнсіз қалу – мәселені шешпейді**. Керісінше, үнсіздік әділетсіздіктің күшеюіне жол ашады. Егер біз мейірімді қоғамда өмір сүргіміз келсе, алдымен өзіміз мейірімді болуымыз керек. Әр баланың күлкісі – еліміздің ертеңі, әр баланың бақыты – мемлекетіміздің болашағы.

Мен бұл мақаланы жазу барысында бір ақиқатқа тағы бір мәрте көз жеткіздім: **адамды адам ететін – оның білімі ғана емес, жүрегіндегі мейірімі**. Технология дамиды, заман өзгереді, бірақ адамгершілік ешқашан ескірмейді. Сондықтан буллингке қарсы күрестің ең үлкен қаруы – заң ғана емес, жанашырлық, құрмет және қамқорлық.

«Бір адамның көз жасын тоқтату – мың сөз айтқаннан артық». Ендеше, үнсіз қалмайық. Бір-бірімізді тыңдайық, түсінейік, қолдайық. Себебі бүгінгі қамқорлық – ертеңгі жарқын қоғамның бастауы.

Пайдаланылған әдебиеттер мен ақпарат көздері

1. **Абай Құнанбайұлы.** *Қара сөздер*.
2. **Ахмет Байтұрсынұлы.** *Тіл тағылымы*.
3. **UNICEF.** *Bullying and Violence Against Children* – балаларға қатысты буллинг туралы халықаралық зерттеулер.
4. **UNESCO.** *Behind the Numbers: Ending School Violence and Bullying* – мектептегі зорлық-зомбылық туралы халықаралық есеп.
5. **WHO (Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы).** Жасөспірімдердің психикалық денсаулығы туралы материалдар.
6. **Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.**
7. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі мен балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі ресми материалдары.
8. Психология және педагогика саласындағы ғылыми мақалалар мен зерттеулер.